

ՀԱՂՈՐԴՈՒՄՆԵՐ СООБЩЕНИЯ

ԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ԲԱՌԵՐԻ ՄԵԿՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ*

Բանասիր. գիտ. դոկտոր Ա. Մ. ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ

25. ԿՈՆԾԵԼ

Կոնծել («1. Ոգելից խմիչքով լի բաժակը միանգամից դատարկել՝ ըմպել՝ խմել. 2. հոմել-հարբել») բառը ավանդված է XIX դարի առաջին կեսից։ Ս. Ամատունու հավաստմամբ այն վաղ շրջանում գործ են ածել ևս. Աբովյանը («Մեկ թաս արաղ էլ կոնծեց»), Մ. Թադիսյանը («Գրեալ էի... դանցս Փոնձույ ծերունույ Բիրականցույ՝ որ կոնծէր զմեզ ամենայն գինի»), «Աղ-գասեր» լրագիրը [«Յորժամ իցես ի կոշունս ուրեք՝ մին պիրկ կոնծիւ (ա՛րբ)... մի կուշտ լաց»], Պ. Պոռշյանը («Աշտարակու գինին ու արաղը... կոնծում են»)¹։

Ինչպես հիշյալ օրինակներն են ցույց տալիս, կոնծել||կոնծել բառը պատկանում է Արարատյան (Երևանի) բարբառին և, անշուշտ, նախապես ծնունդ է առել ու կազմավորվել հենց այդտեղ։ Եւ հաստատում է ոչ միայն Ս. Ամատունին, որ կոնծել բառը զուտ Արարատյան (Երևանի) բարբառին է վերագրում², այլև Հր. Աճառյանը, որ, սակայն, այն գործածական է տեսնում նաև Ղարաբաղի, Շամախիի, Պոլսի, Վանի և Թբիլիսիի բարբառներում³։

Արդ՝ ինչ ծագում ունի կոնծել (||կոնծել) բառը, որ ծնունդ առնելով բարբառի ընդերքում՝ աստիճանաբար բարձրացել և լիակատար գրական արժեք է ստացել ժամանակակից արևելահայ գրական լեզվում։ Կոնծել||կոնծել բառը սերում է կործել<կործ+ել («Ամանը գլխիվայր դարձնել՝ շրջել. բոլորը դատարկել») բայից⁴ և այլ բան չէ, քան նրա բաբառային արտահայտությունը։ Այդ պատճառով նրանց միջև գոյություն ունեն իմաստաբանական և հնչյունաբանական ակնհայտ ընդհանրություններ։ Եվ իսկապե՛ս. կործել և կոնծել||կոնծել բայերը իրենց արտահայտած հիմնական իմաստներով (հմտ. «Ամանը գլխիվայր դարձնել՝ շրջել. բոլորը դատարկել» և «Ոգելից խմիչքով լի բաժակը միանգամից դատարկել՝ ըմպել՝ խմել») ամենևին հեռու կամ սահմանազատված չեն իրարից։ Անցյալում սովորություն է եղել ոգելից խմիչքով լի բաժակը մեկեն ըմպելուց՝ խմելուց հետո «բերանն ի վայր շրջել» ի նշան ամբողջապես դատարկած լինելու։ Այդ հիմքի վրա, բնականաբար, նախնական կործել բայի՝ «բերան ի վայր շրջել զամանն, կամ դա-

* Սկիզբը տե՛ս «Պատմա-բանասիրական հանդես», 1971, № 3, 1973, № 4, 1975, № 2, 1977, № 3։

1 Տե՛ս Ս. Ամատունի, Հայոց բառ ու բան, Վաղարշապատ, 1912, էջ 250։

2 Նույն տեղում։

3 Տե՛ս Հր. Աճառյան, Հայերեն զավառական բառարան, էջ 592։

⁴ Տե՛ս Հր. Աճառյան, Հայերեն արմատական բառարան, հատ. Բ, էջ 149։

տարկել»⁵, «ամանը գլխիվայր դարձնել, բոլորը դարտըկել»⁶, «ամանը գլխի-
վայր շրջել»⁷, «բերանը դեպի վար շրջած դնել»⁸ և կամ «ամանը բերանի վրա
շրջել» իմաստից կարող էր ծագել և իրոք ծագել է «ոգելից խմիչքով լի բա-
ժակը միանգամից դատարկել՝ ըմպել՝ խմել» նշանակություներ, որից էլ, իր
հերթին, ֆունկցիոնալ իմաստափոխությամբ առաջ է եկել «խմել-հարբել»
երկրորդական նշանակություներ:

Կործել և կոնծել||կոնծել բայերը իրարից առանձնապես չեն տարբեր-
վում նաև իրենց արտաքին հնչյունական կաղմով. բառային մի նոր նշանա-
կություն ստանալու հետ մեկտեղ կործել բայը պարզապես իր Ե ձայնորդը
փոխարինել է մի այլ՝ Ա ձայնորդով: Նման հնչյունափոխություներ ամենևին
(հմտ. գլուխկործի > գլուխկոնծի||գլուխկոնծի) խորթ չէ հայերենին և ազա-
տորեն կարող էր տեղի ունենալ նաև այս դեպքում: Այս կարգի հնչյունափո-
խության իսկության մի այլ ասպարեցն էլ կոնծել բայի կոնծել ձևն է, որ-
տեղ խուլ Ծ-ն ձայնեղ Ծ է դարձել Ե > Ա հնչյունափոխությունից հետո՝ ձայ-
նորդ Ա-ի պատճառով:

Կա կործել-ից կոնծել||կոնծել բայի առաջացումը հաստատող մի այլ
փաստարկ ևս. կոնծել||կոնծել բայը գործածող բարբառների մի մասը և հատ-
կապես Արարատյան (Երևանի) բարբառը անաղարտորեն պահպանում են նաև
նրա նախնական կործել ձևը՝ «Ամանը գլխիվայր շրջել» նշանակությամբ. իսկ
դա էլ հենց ցույց է տալիս, որ կործել բայը եթե մի դեպքում անփոփոխ է
մնացել ու պահել իր բուն նշանակություներ, ապա մյուս դեպքում՝ հնչյունա-
փոխության ենթարկվելով՝ առաջ է բերել բառական մի նոր միավոր՝ հարա-
նուն⁹, որը և, բնականաբար, այլ նշանակություն է արտահայտում:

26. ՀՈՒՇՏ

Հուշտ||նշշտ բառը հատուկ է Արարատյան (Երևանի), Ղարաբաղի, Գո-
րիսի, ԲԲԻԽԻՍԻ, Շամախիի, Վանի բարբառներին և գործածվում է մեծավ
մասամբ իբրև հարադիր՝ աճել, լինել բայերի հետ կազմելով հուշտ աճել
(«1. իրտնեցնել, հուշտ ձայնն արձակելով՝ քշել-հեռացնել. 2. Անակնկալի
բերել, վախեցնել»), հուշտ լինել («1. իրտնել, հուշտ ձայնը լսելով իսկույն
տեղից վեր թռչել. 2. Անակնկալի գալ, վախենալ») հարադրավոր բայերը¹⁰.
օրինակներ՝ Ջանին կողքին դրած բարակ ճիպոտը ճոճում էր [կաշաղակնե-
րին ու ծտերին] «հուշտ» անում (Ա. Բակունց, Երկեր, 1955, էջ 436), Գժին
մի հուշտ աճելն էլ բավական է (Ա. Ղանալանյան, Առածանի, 1960, էջ 166),
Դողն իրա շվաքիցը հուշտ կլինի (ն. տ., էջ 75), Բայց էլի հուշտ էլած ոչ-

⁵ Տե՛ս նոր բառգիրք Հայկազեան լեզուի, հատ. 1, էջ 1119, 1120:

⁶ Տե՛ս Առձեռն բառարան Հայկազեան լեզուի, էջ 448:

⁷ Տե՛ս Հ. ր. Աճառյան, Հայերեն արմատական բառարան, հատ. Բ, էջ 649:

⁸ Տե՛ս Ս. տ. Մալխասյանց, Հայերեն բացատրական բառարան, հատ. 2, էջ 477:

⁹ Կործել-ից ծագած կոնծել բայի կոնծ արմատով ժամանակի ընթացքում կազմվել են
նաև այլ բառեր, ինչպես՝ կոնծաբանություն, կոնծաբան, կոնծաբանել, կոնծում, կոնծոց
և այլն:

¹⁰ Դրանց մասին տե՛ս Տ. Նավասարդյան, Բառգիրք Արարատյան բարբառի,
Տփլիս, 1903, էջ 68: Ս. Ամատունի, Հայոց բառ ու բան, էջ 405: Հ. ր. Աճառյան,
Հայերեն գավառական բառարան, էջ 673: Ս. տ. Մալխասյանց, Հայերեն բացատրական
բառարան, հատ. 3, էջ 138, 139 և այլն:

խարի պես եղ էին դառնում (հ. Աբովյան, Ելժ, 3-րդ հատոր, էջ 38), Գեղի միջին ձին հուշտ էլավ (Պ. Պոռշյան, «Սոս և Վարդիթեր») և այլն:

Հիշյալ բայերում իբրև հարադիր գործածվող հուշտ բառը, ինչպես օրինակներն են ցույց տալիս, ծագում է, անշուշտ, մեկին (կենդանու կամ մարդու) հանկարծակի քշելու-հեռացնելու, խրտնեցնելու նպատակով արտաբերված հուշտ||հուշտ ձայնից, որը անկախաբար հենց միջարկության կամ ձայնարկության (իմա՝ խրտնեցնելու բացականչության) նշանակությունն է արտահայտում¹¹:

Սերելով հուշտ||հուշտ ձայնից, այդ բառը, սակայն, աստիճանաբար իմաստապես ընդլայնվել է և ոչ միայն անել, լինել բայերի հետ հարադրվելով՝ լայն նշանակությամբ օժտվել, այլև հիմք է ծառայել հուշտութիկ||հուշտութիկ (ս1. խրտնոդ. 2. Թեթևսութիկ, թեթևամիտ), հուշտհուշտիկ (ս1. Մի շնչին բանից հուշտ եղող՝ խրտնոդ. 2. Թեթևսութիկ, թեթևամիտ) բառերի համար, որոնց նշանակությունների հիմքում նույնպես ընկած է նրա ընդլայնված իմաստը:

Այսպիսով՝ հուշտ||հուշտ ձայնից հուշտ (||հուշտ) բառի և դրանից համապատասխան բաղադրյալ բառերի (հուշտ անել, հուշտ լինել, հուշտութիկ, հուշտհուշտիկ, այլև՝ հուշտ-հուշտ անել, հուշտ-հուշտ լինել) առաջացումը ծագումնաբանական տեսակետից որևէ կասկած չի հարուցում:

Հո. Աճառյանը, Շամախիի բարբառում հիշատակում է առիթ իմաստով գործածվող հուշտ բառը և համարում դա «գրաբարի մեջ գոյություն չունեցող բոլորովին նոր արմատ»¹²: Բայց թե՛ Հո. Աճառյանը և թե՛ հետագայում ուրիշները¹³ Շամախիի բարբառում նման բառի գոյությունը նշելով՝ չեն բերում, սակայն, որևէ օրինակ նրա իսկությունը հավաստելու համար: Եվ, որ բոլորովին էլ պատահական չէ, ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ Շամախիի բարբառը առիթ իմաստով հուշտ||հուշտ բառ չի ճանաչում: Ինչպես այլ բարբառներում, այնպես էլ Շամախիի բարբառում հուշտ||հուշտ բառը հիմնականում ևս անել, լինել բայերի հետ իբրև հարադիր է գործածվում (օրինակ՝ Սէդրակը հուշտ ինօղ մարթ ա. Սէյրան դային հուշտ ա ըրալ ուրան հընդէրնէրին) և ճիշտ նույն նշանակություններն արտահայտում: Բայց, այնուհանդերձ, եթե անգամ ընդունենք, որ Շամախիի բարբառում առիթ իմաստով հուշտ||հուշտ բառ կա, որ մոռացվել կամ ուղղակի հայտնի չէ մեզ, ապա պետք է ասել, որ դա կարող է միայն առաջ եկած լինել նույն հուշտ||հուշտ բառից՝ մեկին խրտնեցնելու, վախեցնելու, հանկարծակի հեռուն փախցնելու... համար արտասանված ձայնը ինչ-որ առիթի հետ հարակցելու կամ ինչ-որ առիթ գիտելու հիման վրա:

27. ՊԼՈՒՏ

Պլուտ բառը պլուդ ձևով և աղֆատ իմաստային բացատրությամբ (Պլուդ-աղքատ) առաջին անգամ տեղ է գտել Տ. Նավասարդյանի կազմած բարբառային բառարանում: Եվ ս:յնուհետև, իբրև գլխաբառ, այն ներկայացվել է

¹¹ Տե՛ս, օրինակ, Ս. Գ ա ր ա մ ա ճ յ ա ն, նոր բառգիրք հայերեն լեզվի, Կ. Պոլիս, 1910, էջ 836:

¹² Տե՛ս Հ. ր. Ա ճ ա ռ յ ա ն, Հայերեն գավառական բառարան, էջ 673, այլև՝ Ս տ. Մ ա լ-ի ա ս յ ա ն ց, Հայերեն բացատրական բառարան, հատ. 3, էջ 138:

¹³ Տե՛ս, օրինակ, Ռ. Բ ա ղ ր ա մ յ ա ն, Շամախիի բարբառը, Երևան, 1964, էջ 242:

Ս. Ամատունու «Հայոց բառ ու բանում»։ «Պլուտ Ար. Շրկ. Շրվջղ (=Շիրվան-ջուխ՝ գյուղ Շիրակում)։ հոյ. Դրամ շունեցող, աղքատ, դատարկաձեռն։ Պլուտ մարդ ա։ Փողերը ծախսեց, պլուտ եկավ տուն։ Պլուտ եմ, ձեռքիս բան չկա։ *Պլուդ. Աղքատ, նավ. բառ. 98»¹⁴։

Ակներև է, որ Ս. Ամատունին տվյալ դեպքում հետևելով Տ. Նավասարդյանին՝ ոչ թե կրկնել է նրան, այլ պլուտ բառի գործածության այլ վայրեր է նշել, ինչպես նաև ընդարձակել է նրա իմաստային բացատրությունները և բերել, այն էլ՝ ժողովրդի բերանից լսած, օրինակներ¹⁵։

Պլուտ բառին անդրադարձել է նաև Հր. Աճառյանը՝ «Հայերեն գավառական բառարանում» դիտելով իբրև «գրաբարի մեջ գոյություն չունեցող բոլորովին նոր արմատ»։ Դրա հետ մեկտեղ Աճառյանը ևս իր հերթին պլուտ բառի գործածության նոր վայրեր է նշել և ներկայացրել այն երեք իմաստով. *Պլուտ Դվ. (=Դավրեժ), Երև. (=Երևան), Նբ. (=Նոր-Բայազետ) Դատարկ, աղքատ, անկուտի, դրամ չունեցող, 2. Ղրբ. (=Ղարաբաղ) Փճացած վարքի տեր, անբարոյական, 3. Պլ. (=Պոլիս) Սաստիկ գինով»¹⁶։ Հմտ. «+ՊԼՈՒՏ. ած. 1. Աղքատ, անկուտի, դատարկաձեռն։ Պլուտ եմ, ձեռքիս բան չկա։ Փողերը ծախսեց, պլուտ եկավ տուն։ 2. Անբարոյական, փչացած վարքի տեր։ 3. Սաստիկ հարբած»¹⁷։

Այսպիսով, ինչպես դժվար չէ նկատել, բառարանները հավաստելով պլուտ բառի գոյությունն ու բարբառային բնույթը, չեն տալիս, սակայն, նրա ծագումը։ Այստեղից էլ՝ հարց. ի՞նչ է և որտեղի՞ց է ծագում պլուտ բառը, որ բավական ուշ՝ XX դարի սկզբից է գրավոր ավանդվել մեզ։ Պետք է ասել, որ թե՛ հենց այս վերջին հանգամանքը, թե՛ բառի արտաքին հնչյունական կազմը և թե՛ արտահայտած իմաստները ցույց են տալիս, որ այն անմիջականորեն առնչվում է ռուսերենի *плут* («Плут м. плутовка ж. кто плутует, ловкий обманщик, мошенник, бездельник, нечестный человек, особ. в мелочах...») ¹⁸ *плут* [«Плута (плута устар.) м. I. Хитрый и изобретательный обманщик, мошенник (преимущ. в мелких делах..). 2. Хитрец, лукавец, коварный человек, пройдоха] ¹⁹ բառին, որ փոխ է առնվել ու գործածվել հայերենի սյլեայլ բարբառներում²⁰։

Իսկ դա, անշուշտ, տնդի է ունեցել արդյունաբերական կապիտալիզմի զարգացման շրջանում՝ գյուղից քաղաք (Բաքու, Թբիլիսի) մեկնած ու վերստին գյուղ վերադարձած մարդկանց միջոցով, որոնք ռուսերենի *плут*

¹⁴ Տե՛ս Տ. Նավասարդյան, Բազիրք Արարատյան բարբառի, էջ 98։

¹⁵ Ս. Ամատունի, Հայոց բառ ու բան, էջ 559։

¹⁶ Հր. Աճառյան, Հայերեն գավառական բառարան, էջ 914։

¹⁷ Ստ. Մալխասյանց, Հայերեն բացատրական բառարան, հատ. 4, էջ 1217։

¹⁸ В. Даль, Толковый словарь живого великорусского языка, т. III, М., 1935, էջ 132։

¹⁹ Толковый словарь русского языка, под редакцией проф. Д. Н. Ушакова, т. III, М., 1939, էջ 310։

²⁰ Պլուտ բառը պլուտ|պուլուտ ձևով գործածական է նաև Գորիսի բարբառում։ Այն մեր «Գորիսի բարբառը» ուսումնասիրության մեջ «1. Պլուտ՝ փչացած վարքի տեր, անբարոյական։ 2. Աղքատ, դատարկաձեռն» նշանակություններով՝ բուն հայերեն, իսկ «նաբեբա, խաբախ, ստոր մարդ» նշանակությամբ ռուսերենից փոխառյալ բառ ենք համարել (տե՛ս նշվ. աշխ., էջ 460, 556)։

(=պլուտ) բառի գործածությամբ իրենց վերաբերմունքն են արտահայտել քաղաքում խարդախությամբ ու ստորություններով, խաբեությամբ ու նենգությամբ զբաղվող, ինչպես նաև ցոփ ու շվայտ, փշաքաղ ու անբարոյական կյանք վարող անձանց նկատմամբ: Այս հիման վրա ռուսերենի ПЛУТ > պլուտ բառը մի խումբ բարբառների անցնելով՝ այդտեղ ընդլայնվել է իմաստապես և իր բուն՝ «խաբեբա, աճալարար, խարդախ, սրիկա, նենգ, նենգավոր, նենգամիտ, նենգամիտ անձ»²¹ իմաստից զատ ստացել նաև «1. Աղքատ, դատարկաձեռն. 2. Անբարոյական, փշաքաղ վարքի տեր. 3. Սաստիկ գինով՝ սաստիկ հարբած» նշանակությունները՝ ճանաչում գտնելով բառարաններում: Իսկ սա ցույց է տալիս, որ դրանցում պլուտ բառը ներկայացվել է ոչ բոլոր իմաստներով, որ անտեսվել է նրա հիմնական նշանակությունը, և հենց այդ պատճառով մութ է մնացել ծագումը: Հովհ. Թումանյանը՝ Հր. Աճառյանի «Հայերեն գավառական բառարանի» մասին գրած հայտնի գրախոսականում նկատել է. «Պլուտ ժողովրդի բերանում աղբատ չի նշանակիլ, այլ դատարկապուրտ, խաբեբա, սրիկա»²²: Եվ այդ իմաստներից կարող էին, անշուշտ, առաջ գալ «1. Դատարկաձեռն՝ դրամ չունեցող աղքատ», «2. Անբարոյական, փշաքաղ վարքի տեր», «3. Սաստիկ գինով՝ հարբած» երկրորդական նշանակությունները, որ, սակայն, տվյալ դեպքում հայտնի չեն եղել նրան:

Պլուտ բառի փոխառյալ լինելը հաստատվում է մի այլ իրողությամբ ևս. եթե ռուսերենում, իբրև փոխատու լեզվում, օրինաչափորեն ПЛУТ բառարամատով բազմաթիվ բաղադրյալ բառեր կան կազմված, ինչպես՝ ПЛУТАТЬ, ПЛУТНИШКА, ПЛУТНИ, ПЛУТОВАТОСТЬ, ПЛУТОВАТЫЙ, ПЛУТОВАТЬ, ПЛУТОВКА, ПЛУТОВСКОЙ, ПЛУТОВСТВО..., ապա հայերենի բարբառներում նրանով գրեթե բաղադրյալ բառեր չեն կազմվում: Հր. Աճառյանը հիշատակում է «պլուտ լառեն» կազմված միայն պլտացնել պատճառական բայը²³, որը Ստ. Մալխասյանցն էլ հանելով ենթադրյալ պլուտանալ (=պլուտ դառնալ) անորոշից՝ «Պլուտ դարձնել, աղքատացնել, դատարկաձեռն թողնել» նշանակությամբ զետեղել է իր բառարանում²⁴: Այսպիսով՝ պարզ է, որ պլուտ բառը իրոք ռուսերենից կատարված փոխառություն է, որը, սակայն, հանդամանքների բերումով սակավ գործածական է դարձել բարբառներում:

28. ՏՈՒՆԴԻ

Տունդի բառը գործածական է Ղարաբաղի ու Գորիսի բարբառներում և նշանակում է «երաստան, նստատեղի»: Հր. Աճառյանը, ինչպես նաև Ստ. Մալխասյանցը դա այդպես էլ ներկայացնելով իրենց բառարաններում²⁵,

21 Տե՛ս Ա. Ր. Ղարաբաղյան, Թուս-հայերեն բառարան, Երևան, 1968, էջ 778:

22 Հ. Թումանյան, Երկերի ժողովածու, հատ. 4, Երևան, 1951, էջ 408:

23 Տե՛ս Հր. Աճառյան, Հայերեն գավառական բառարան, էջ 914: Ի դեպ, մերժելով դրա համար Հր. Աճառյանի տված «աղքատացնել» իմաստային բացատրությունը, Հովհ. Թումանյանը միաժամանակ նկատում է, որ «Պլտացնել կնշանակի նաև խոսքը չպահել, բերնից թոցնել, դուրս թողնել» (տե՛ս նշվ. աշխ., էջ 408): Պետք է, սակայն, ասել, որ այդ նշանակությամբ գործածվող պլտացնել բառը պլտալ (=պլթալ) բայի պատճառականն է և երբեք ծագումնաբանորեն չի կապվում նախորդի հետ:

24 Տե՛ս Ստ. Մալխասյանց, Հայերեն բացատրական բառարան, հատ. 4, էջ 105:

25 Տե՛ս Հր. Աճառյան, Հայերեն գավառական բառարան, էջ 1041: Ստ. Մալխասյանց, Հայերեն բացատրական բառարան, հատ. 4, Երևան, 1945, էջ 437:

նրա ծագումը չեն բացատրում: Բայց երկու (հատկապես Գորիսի) բարբառները երևան են հանում լեզվական այնպիսի հավաստի փաստեր, որոնք ցույց են տալիս, որ տունդի բառը սերում է գրաբարյան տառն («վերջը. սպառուած, ծայր երկայնեալ ի յետին մասունս իրաց և կենդանեաց: Որպէս ագի, ձևտ, վերջ. թև, պոչ», «Մի բանի ծայրը կամ վերջը, ագի, պոչ», «1. Կենդանիների, մանավանդ օձի պոչը: 2. Զգեստի ծայր՝ վերջ, բղանցք: Կտորի չորս ծայրերից ամեն մեկը»)²⁶ բառից և իբրև վերջինիս բարբառային արտահայտությունը թե՛ արտաքին-հնչյունական, թե՛ ներքին-իմաստային կողմերով սերտորեն կապված է մնում նրա հետ: Նախ՝ ինքնին պարզ է, որ նստատեղին ևս մարմնի ծայրամաս է ցույց տալիս, և հետևաբար՝ գրաբարյան տառն և բարբառային տունդի բառերն իմաստով ըստ էության չեն տարբերվում: Երկրորդ՝ շատ որոշակի է նաև նրանց միջև եղած հնչյունական ընդհանրությունը: Գրաբ. տառն բառը Հր. Աճառյանի հաստատմամբ Ղարաբաղի բարբառում հնչյունափոխվելով՝ տալիս է տառնը «ծայր»²⁷, որի դիմաց, սակայն, Գորիսի բարբառը ունի տունդը («1. Ծայր, որևէ բանի դուրս ցցված մասը» 2. Զգեստի ծայր, բղանցք»)²⁸, որը և, իբրև անցման օրինակ, հստակաբար ուրվագծում է տառն-ից տունդի-ի առաջացումը: Գորիսի (նաև Ղարաբաղի) բարբառում տ-ն հաջորդելով ն ձայնորդին՝ սովորաբար ձայնեղանում, դառնում է ո, ինչպես՝ սանտր>սանդր, ըստրոլ>նոլ, անտէր>անդէր||ամ-դար, փալանտուղ>փալանդուղ և այլն: Դա հաստատվում է նաև որոշ բառարանների հիշատակած տունտ ձևով, որ հենց ուղղակի տունդի՝ նստատեղի է նշանակում. հմմտ. «Տունտ Ղար. նխ. Երաստան: Տունտ-նստոյ տեղին, Պլը-Պուդի, 188»²⁹, «ՏՈՒՆՏ, տ. Տունդի»³⁰:

Այսպիսով՝ պարզ է, որ միայն Գորիսի ու Ղարաբաղի բարբառներում գործածական տունդի բառը առաջ է եկել տառն բառից՝ տառն>տունդ>տունդը (տունդի) ընթացքով. ըստ որում՝ նրա մեջ եթե մի կողմից բառավերջի ը-ն փոխարինվելով լ-ով՝ ստացել է ածանցի արժեք, ապա մյուս կողմից՝ օ-ի վերածված ու-ն, ըստ երևույթին բարենհնչյունության պահանջով, վերստին ու է դարձել:

Այսքանից հետևում է, որ «Բարբառային բառերի մեկնություններ» խորագրով հոգվածաշարում ներկայացված բառերի մեծ մասը (օրինակ՝ մրցնել, շալֆ, կզնվել, փախկ ևն) եթե պահպանվում է սոսկ բարբառում, ապա մի որոշ մասը (օրինակ՝ դունչ, գլուխկոնծի||գլուխկոնծի ևն) նաև գրական լեզվում է գործածվում:

26 Նշանակությունների համար համապատասխանաբար տե՛ս «Նոր բառգիրք Հայկազեան լեզուի», հատ. 2, էջ 892: Հր. Աճառյան, Հայերեն արմատական բառարան, հատ. 6, էջ 982: Ստ. Սալիսասյանց, Հայերեն բացատրական բառարան, հատ. 4, էջ 438:

27 Տե՛ս Հր. Աճառյան, Հայերեն արմատական բառարան, հատ. 6, էջ 983:

28 Տե՛ս մեր «Գորիսի բարբառը», էջ 485:

29 Ս. Ամատունի, Հայոց բառ ու բան. էջ 636:

30 Ստ. Մալիսասյանց, Հայերեն բացատրական բառարան, հատ. 4, էջ 538:

ИСТОЛКОВАНИЯ ДИАЛЕКТНЫХ СЛОВ

Доктор филол. наук А. С. МАРКАРЯН

(Резюме)

В статье рассматривается происхождение армянских диалектных слов: կոծել («1. пить, выпивать, 2. пьянеть»), հոլշ (употребляется в основном с глаголами տնել «делать»—հոլշ տնել «пугать, испугивать, отпугивать» и լինել «быть»—հոլշ լինել «пугаться»), արնա («1. обманщик, мошенник, нечестный человек, 2. бездельник, шалопай, 3. развратник, 4. пьяный, опьяневший») и տնելի («задница»). На основе семантико-фонетического анализа устанавливается, что հոլշ имеет звукоподражательное происхождение, արնա заимствовано из русского языка и соответствует слову *плут*, а слова կոծել, տնելի восходят к первоначальным формам կոծել («переворачивать посуду вверх дном, опорожнять») и տնալ («кончик, конечность, хвост»).